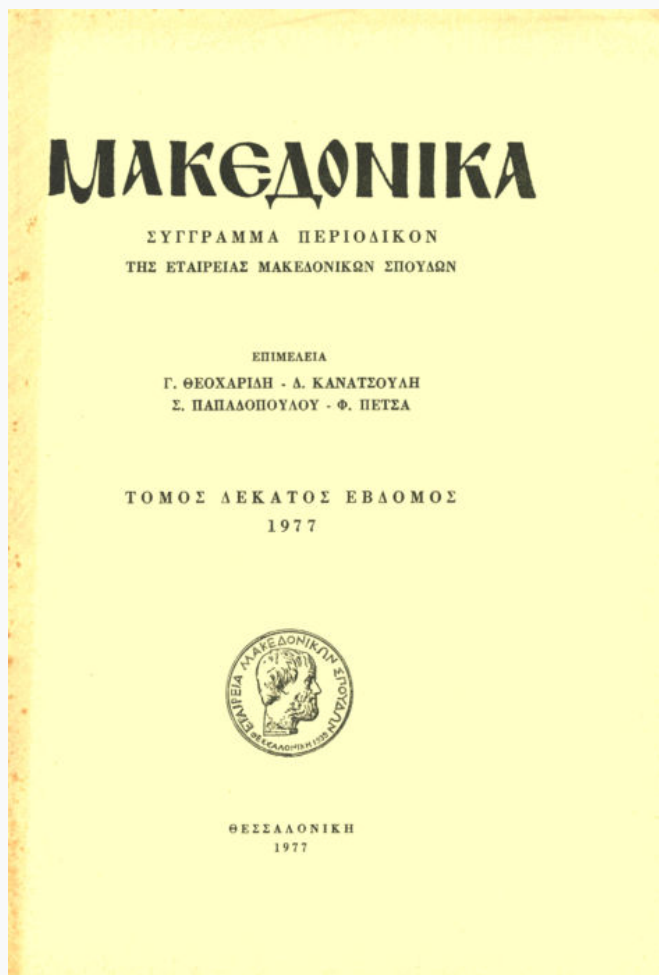

Μακεδονικά

Τόμ. 17, Αρ. 1 (1977)

Jean N. Kalléris, Les anciens Macédoniens, Étude linguistique et historique tome II, première partie

Φ. Πέτσας

doi: [10.12681/makedonika.382](https://doi.org/10.12681/makedonika.382)

Copyright © 2014, Φ. Πέτσας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πέτσας Φ. (1977). Jean N. Kalléris, Les anciens Macédoniens, Étude linguistique et historique tome II, première partie. *Μακεδονικά*, 17(1), 452–454. <https://doi.org/10.12681/makedonika.382>

νά δοθῇ καὶ μετάφραση τῶν ἀρχαίων ἐπιγραμματίων (σ. 95-97). 'Η υπόθεσις' περὶ Ἑλλήνων ἀρχιτεκτόνων, ποὺ «ἐκτίσαν τὰ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα εἰς τὴν Πέλλαν» (σ. 99) δὲν εὐσταθεῖ, νομίζω, καὶ ἡ σιωπὴ τῶν πηγῶν περὶ ἀρχιτεκτόνων, ἐνῶ ἀναφέρεται ζωγράφος (ὁ Ζεῦξις), εἶναι σημαντικὴ¹.

Τὸ τελευταῖο κεφάλαιο Ζ', γιὰ τὴ θρησκεία καὶ τὴ λατρεία, εἶναι πολὺ συνοπτικόν, ἀλλὰ τὼρα ἔχομε τὸ πληρέστερο σχετικὸν κεφάλαιο στὸ νέο βιβλίον τοῦ 'Ι. Καλλέρη².

Ὅπως ὁποτερε πρέπει νὰ χαιρετήσουμε τὴν προσθήκην στὴ φτωχὴ μακεδονικὴ βιβλιογραφία ἐνὸς μεθοδικοῦ, εὐσύννοτου, ἐπιμελημένου ἐκλαϊκευμένου συγγράμματος, ποὺ ἀποτελεῖ πολὺτιμο βιβλίον γιὰ τοὺς φιλόστορους Μακεδόνες καὶ γενικώτερα τοὺς Ἕλληνες.

Φ. ΠΕΤΕΑΣ

Jean N. Kalléris, Les anciens Macédoniens, Étude linguistique et historique, tome II, première partie, Athènes 1976, σχῆμα 40, σ. 329-624.

Μὲ πολλὴ καθυστέρηση κυκλοφορήθηκε τὸ πρῶτον μέρος τοῦ τόμου II τοῦ βασικοῦ συγγράμματος τοῦ συναδέλφου Γιάννη Καλλέρη, τοῦ ὁποίου τὸ πρῶτον μέρος, ὡς γνωστόν, κυκλοφορήθηκε τὸ 1954, ὑπ' ἀριθ. 81 στὴ σειρά Collection de l'Institut Français d'Athènes. Καλῶς μᾶς ἤλθε καὶ ἂς ἄρῃσιν!

Στὸ πρῶτον αὐτὸ μέρος τοῦ δευτέρου τόμου περιλαμβάνονται τρία κεφάλαια, ἓνα γιὰ τὴ γλῶσσα (συνέχεια), ἓνα γιὰ τὴ θρησκεία καὶ τὸ τρίτον γιὰ τοὺς θεσμούς καὶ τὰ ἔθιμα, μὲ προσθήκες καὶ διορθώσεις στὴν τελευταία σελίδα.

Σ' ἓνα ὀλιγόλογον πρόλογον (avis au lecteur) ὁ συγγραφεὺς ἐξηγεῖ γιὰτὶ ἀναγκάσθηκε νὰ κυκλοφορήσῃ τὸ πρῶτον αὐτὸ μέρος, ἀφοῦ ἡ ἀναμονὴ καὶ τοῦ δευτέρου μπορεῖ νὰ προκαλέσῃ μιὰ ἀνυπολόγιστη καθυστέρηση, ἐνῶ τοῦτο τὸ πρῶτον μέρος εἶχε πράγματι ἀρχίσει νὰ τυπῶνται ἀπὸ πολλὰ χρόνια.

Στὸ κεφάλαιον I, γιὰ τὴ γλῶσσα, ἀντιμετωπίζεται τὸ πρόβλημα ἂν ὑπάρχουν μορφολογικὲς ἢ φωνητικὲς διαφορὲς βασικὲς μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς μακεδονικῆς (σ. 329-461). Ἐπειτα ἐξετάζονται οἱ ἱστορικὲς μαρτυρίαι γιὰ τὴ γλῶσσα τῶν Μακεδόνων (σ. 461-487), περιγράφεται ἡ μακεδονικὴ διάλεκτος (σ. 488-503) καὶ ἐρμηνεύεται ὁ λεγόμενος ἐξελληνισμὸς τῶν Μακεδόνων ἀπὸ γλωσσικὴ καὶ ἱστορικὴ ἄποψη (σ. 503-531).

Στὸ κεφάλαιον II, γιὰ τὴ θρησκεία, ἔπειτα ἀπὸ εἰσαγωγικὰ παρατηρήσεις (σ. 532), ἐξετάζεται τὸ ὑποτιθέμενον «μακεδονικὸν πάνθεον» (σ. 532-542), οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες τῶν Μακεδόνων (σ. 542-549), ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τους (σ. 549-553) καὶ τὸ μακεδονικὸν ἡμερολόγιον (σ. 554-572).

Στὸ κεφάλαιον III, γιὰ τοὺς θεσμούς καὶ τὰ ἔθιμα, ὕστερα ἀπὸ γενικὰ παρατηρήσεις (σ. 573-576) περιλαμβάνεται ὁ λόγος γιὰ τοὺς πολιτικὸς θεσμούς τῶν Μακεδόνων (σ. 576-623).

Ἀναλυτικώτερα:

Στὸ κεφάλαιον I ἀποδεικνύεται ὅτι ὀνόματα σὲ -στάς (-στης) δείχνουν ὁμοιότητα καὶ ὅχι διαφορὰ μεταξὺ ἑλληνικῆς καὶ μακεδονικῆς (σ. 342)· ὅτι «γλῶσσες» ὡς ἀδῆ· οὐρανός δὲν προδίδουν χαρακτηριστικὰ ἢ νόμους τῆς μακεδονικῆς ξένους πρὸς τὴν ἑλληνικὴν (σ. 355)· ὅτι γενικὰ ἡ ἔρευνα βεβαιώνει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ μακεδονικὴ ἦταν διάλεκτος ἑλληνικὴ καὶ διέφερε ἀπὸ τῆ θρακο-ἰλλυρικῆ ὅσο καὶ οἱ ἄλλες ἑλληνικὲς διαλέκτους (σ.

1. Πρβλ. Φ. Πέτεαν, ἔ. ἀ., σ. 88 κ.έ.

2. J. Kalléris, ἔ. ἀ., κεφ. II, La religion, σ. 532-572.

461). Σχετικά με τις ιστορικές μαρτυρίες για τη γλώσσα των Μακεδόνων, άποφασιστικές είναι οι μαρτυρίες ότι οι Μακεδόνες, όπως όλοι οι Έλληνες, είχαν ανάγκη διερμηνέως για να συνεννοηθούν με τους Θράκες (Πολύβ. XXVII, 8, 9) και τους Ίλλυριούς (Πολύβαν. Στρατηγήματα IV, 16, Ξενοφ. Ἀνάβασις, VII, 2, 19, 3, 25⁶, 6, 8 και 43). Ἀντίθετα πουθενά δὲν ἀκούμε ότι χρειάζονται διερμηνεῖς για νὰ συνεννοηθοῦν Ἑλληνες και Μακεδόνες (σ. 461). Τὸ τελικό συμπέρασμα εἶναι ὅτι οἱ ἱστορικές μαρτυρίες βεβαιώνουν ὅτι ἡ μακεδονική ἦταν διάλεκτος ἑλληνική (σ. 487). Ἐτσι, ὡς διάλεκτο, τὴν περιγράφουν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ὅταν δίνουν τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Ἡ διάλεκτος αὐτὴ συνέβαλε στὴ διαμόρφωση τῆς κοινῆς νικώντας σὲ ὀρισμένους τομεῖς, ὅπως τὰ στρατιωτικά και ἡ διοίκηση, και τὴν ἀττική, τὴν ὁποία ἐξ ἄλλου ἀφομοίωσαν με χαρακτηριστική εὐκολία οἱ Μακεδόνες και τὴν ἄπωσαν στὸν κόσμο (σ. 503). Νὰ λέγεται ὅτι αὐτὰ ἔγιναν μετὰ τὸν «ἐξελληνισμό» τῶν Μακεδόνων εἶναι ἐπιχειρηματολογία σὲ ἀντίθεση με τις ἱστορικές μαρτυρίες (σ. 513). Ὁ στρατός, ὅπου μπορούσε νὰ γίνη ὁ «ἐξελληνισμός» τῶν Μακεδόνων, ὄχι μόνον δὲν δέχθηκε, ἀλλὰ ἐπέβαλε τὴ μακεδονική ὀρολογία στὴν κοινὴ (σ. 516). Συμπέρασμα: καμιά λογική αἰτία, κανένα δυνατό μέσο, καμιά χρονική περίοδος πού ταιριάζει, καμιά γλωσσολογική θεωρία πού νὰ στέκεται δὲν μπορεί νὰ στηρίξη τὸν «ἐξελληνισμό» κατὰ ἓνα τρόπο και νὰ τοῦ δώσῃ τὴν ὄση ἱστορικοῦ γεγονότος (σ. 528).

Στὸ κεφάλαιο II, γιὰ τὴ θρησκεία, παρατηρεῖται εἰσαγωγικά ὅτι οἱ ὁπαδοί τῆς θεωρίας τοῦ «ἐξελληνισμοῦ» ἀκολουθοῦν γιὰ τὴ θρησκεία τὸ δρόμο πού ἀκολουθοῦν γιὰ τὴ γλώσσα. Ὁ «ἐξελληνισμός» συντελέστηκε ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου και τοῦ Ἀλεξάνδρου (σ. 532). Ἀλλὰ ἡ ἀνάλυση τοῦ ὑποθετικοῦ «μακεδονικοῦ πανθέου» ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι στὴ Μακεδονία ὅλα ἦταν τόσο ἑλληνικά ἢ τόσο βάρβαρα ὅσο ὁπουδήποτε ἄλλου στὴν Ἑλλάδα (σ. 542). Ὁ Φίλιππος παρουσιάζει στὸ θέατρο τὸ βράδυ τῆς δολοφονίας του ἀγάματα τῶν Ὀλυμπίων Θεῶν, ὁ Ἀλέξανδρος ἰδρύει στίς Ἰνδίες βῆμοις τῶν Δώδεκα Θεῶν κ.ο.κ. (σ. 542 κ.ἑ.). Τὸ ἴδιο σημαίνουν τὰ ὀνόματα τῶν μακεδονικῶν μηνῶν (Δίος, Ἀπελλαῖος κ.λ.), πού μαζί με ἄλλες μαρτυρίες δείχνουν ὅτι βασικά τὸ πάνθειον τῶν ἀρχαιότερων Μακεδόνων δὲν ἄλλαξε στὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου και τοῦ Ἀλεξάνδρου (σ. 546 κ.ἑ.).

Ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τῶν Μακεδόνων ἐξετάζεται με βάση τέσσερα δεδομένα: 1. Οἱ Μακεδόνες και πρὶν ἀπὸ τὸ Φίλιππο λάτρευαν τοὺς ἰδίους βασικά θεοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ πανθέου. 2. Λάτρευαν ἐπίσης τοὺς δευτερεύοντες θεοὺς και τοὺς ἥρωες πού συνδέονταν με τὸ ἑλληνικὸ δωδεκάθεο. 3. Τιμοῦσαν ἐπίσης τοὺς ἥρωες, πού τιμοῦσαν και οἱ Ἑλληνες και 4. Ὅπως οἱ Ἑλληνες, οἱ Μακεδόνες λάτρευαν ὅλες τις κύριες και δευτερεύουσες θεότητες, ἀλλὰ ὑπῆρχαν ἰδιαιότητες σὲ κάθε πόλη ἢ περιοχὴ τῆς Μακεδονίας, ὅπως και τῆς Ἑλλάδος (σ. 549 κ.ἑ.). Οἱ θρησκευτικὲς ἀντιλήψεις και οἱ τρόποι λατρείας δὲν διέφεραν βασικά στὴ Μακεδονία. Στὸ ἴδιο συμπέρασμα ὁδηγεῖ ἡ ἐξέταση τοῦ ἡμερολογίου και ἑορτολογίου τῶν Μακεδόνων, τὸ ὁποῖο μετέφεραν οἱ Μακεδόνες και στίς πόλεις πού κατέκτησαν, ὅπου χαρακτηρίστηκε ὡς «ἑλληνικό». Τοποθετεῖται—και τοῦτο εἶναι σημαντικό— ὄχι στὴν ἀττικῇ-ἰωνικῇ, ἀλλὰ στὴν αἰολοδορικῇ ὁμάδα (σ. 555). Ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν τὰ περισσότερα ἔχουν φανερὴ ἐτυμολογικὴ διαφάνεια και τὰ ἄλλα ὁ καθηγητὴς Καλλέρης δείχνει ὅτι εἶναι ἐξ ἴσου ἑλληνικά μονότονά ἀμφισβητούμενα. Τέτοιο εἶναι τὸ πολύμορφο Αὐδναῖος, τὸ ὁποῖο ὅμως στίς γνωστὲς μακεδονικὲς ἐπιγραφὲς παρουσιάζεται σταθερά Αἰδοναῖος¹, ὄχι μόνον στὰ δυὸ παραδείγματα πού παραθετεῖ ὁ Καλλέρης, (σ. 561, σημ. 3), ἀλλὰ και τρεῖς τουλάχιστον φορεῖς στίς ἀδημοσίευτες ἀκόμα ἐπιγραφὲς τῆς Λευκόπετρας Βεροίας². Αὐτὸ στηρίζει ἀκόμα περισσότερο τὸν Καλλέρη πού ἐτυμολογεῖ τὸ

1. Ὁ Ch. Edson δὲν ἔχει δίκαιο νὰ συμπληρώνῃ ἀκολουθώντας ἄλλους, Α(ὺ)δονα(ίου) σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ 161 μ.Χ. ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, I.G. X, 2, ἀριθ. 573 bis, 2.

2. Τελευταία βιβλιογραφία, «Μακεδονικά» 15 (1975) 295 κ.ἑ., πρόσθ. Φ. Πέτσα,

δνομα Αὐδοῖνος ἀπὸ τὸ Ἄιδης (σ. 560 κ.έ.), πρβλ. καὶ σ. 572, σημ. 3 καὶ σ. 624, προσθήκη στὴ σ. 561). Τὰ γενικά συμπεράσματα εἶναι (σ. 571 κ.έ.): 1. Τὸ μακεδονικὸ ἡμερολόγιον σχετίζεται τελείως μὲ τὴ λατρεία τῶν ἐλληνικῶν θεῶν, 2. Συγκροτήθηκε στὴν ἴδια τὴ Μακεδονία σὲ χρόνους πολὺ παλιούς, πιθανώτατα πρὶν ἀπὸ τὰ Μηδικά. Δὲν σημαίνει λοιπὸν μεταγενέστερο «ἐξελληνισμὸ».

Στὸ κεφάλαιο III, γιὰ τοὺς θεσμούς καὶ τὰ ἔθιμα, παρατηρεῖται πρῶτα, ὅτι ἐδῶ ἀλλὰ-ζοῦν τὰ πράγματα: κανένας δὲν μιλάει γιὰ «ἐξελληνισμὸ». Πηγές καὶ νεώτεροι ἐρευνηταὶ μιλοῦν γιὰ μακεδονικὰ νόμιμα, μακεδονικὰ ἤθη, πάτριον νόμον, ἔθος μακεδονικόν κ.ο.κ. Ἀλλὰ στίς πηγές δὲν χαρακτηρίζονται βαρβαρικά, ὅπως τῶν γειτόνων Θρακῶν καὶ Ἰλ-λυριῶν (σ. 573 κ.έ.). Ἐπιχειρήθηκε ἐν τούτοις νὰ ἐρμηνευθοῦν οἱ διαφορές (ἡ βασιλεία, ἡ ἀγροτικὴ ζωή, ἡ ἀγάπη στὸ κυνήγι καὶ στὸ κρασί, ἡ θέση τῆς γυναίκας κ.λ.) ὡς χαρακτη-ριστικά ἐθνικὰ διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ ἐλληνικά.

Ἀλλὰ οὕτε ἡ μοναρχία οὕτε ἡ ἀπουσία ἀστικού πολιτισμοῦ φανερώουν πνεῦμα ἀντί-θετο ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ. Ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων εἶχε πάντοτε τὴν ἐγκριση τοῦ στρατευ-μένου λαοῦ, ὅπως δείχνουν ἐκφράσεις: βασιλέα ἀνηγόρευσαν—ἀνέειπον—ἀνεφώνησαν κ.λ. Ὅμοια θέσμιμα ξέρομε ὅτι Ἰσχυαν στὴ Σπάρτη καὶ στὴν Ἥπειρο. Οἱ Μακεδόνες «... οὐ βία, ἀλλὰ νόμῳ Μακεδόνων, ἄρχοντες διέτελεσαν» (σ. 580, σημ. 1). Συμπέρασμα (σ. 589): ἡ μακεδονικὴ μοναρχία εἶναι θεσμὸς ἐλληνικὸς—καταγωγὴ καὶ δομὴ— σαφῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἀπόλυτὴ καὶ αὐθαίρετὴ μοναρχία βαρβάρων λαῶν, γειτονικῶν ἢ μακρινῶν.

Ἡ ἔλλειψη ἀστικού βίου ἐξ ἄλλου δὲν σημαίνει ἐπίσης διαφορὰ ἐθνικὴ. Κατὰ ἔθνη καὶ κατὰ κόμης ζούσαν καὶ ἄλλα καθυστερημένα ἐλληνικὰ φύλα, κυρίως Δωρικά, μάλιστα κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους: Σπαρτιάτες, Αἰτωλοί, Ἀκαρνανέες κ.λ. Ἐξ ἄλλου οἱ Μακε-δόνες τῶν παραλίων πόλεων δὲν εἶχαν καμιά δυσκολία κατὰ περιστάσεις νὰ ζήσουν καὶ νὰ διοικηθοῦν, ὅπως οἱ δημοκρατούμενοι Ἑλλήνες. Τέτοιες συνθήκες παρουσιάζονταν ὅταν μακεδονικὲς πόλεις, ὅπως ἡ Πύδνα καὶ ἡ Μεθώνη, ἀποχωρίζονταν ἀπὸ τὸ βασιλεῖον τῶν Μακεδόνων ἢ ὅταν οἱ Ὀλύμπιοι π.χ. ἐφθάναν νὰ προσαρτήσουν ἀκόμα καὶ τὴν Πέλλα στὸ Κοινόν τους (σ. 594). Ἀλλὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων οἱ πόλεις τῆς Μακεδονίας ἀπολάμβαναν κάποια ἀνεξαρτησία καὶ αὐτοδιοίκηση ὅπως δείχνουν ψηφί-σματα πόλεων καὶ δνόματα ἀρχῶν (ταγοί, πελιγᾶνες), τὸ ἐπίθετο Ἀλκιδῆμος τῆς Ἀθηνᾶς κ.λ. Εἶναι δύσκολο νὰ ποῦμε κάθε στιγμὴ τί μπορεῖ ν' ἀποδοθῇ καὶ ἀναδρομικὰ στὴν πε-ρίοδον πρὸ τοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ τὸ γενικὸ συμπέρασμα εἶναι:

Τὸ καθεστῶς αὐτονομίας τῶν πόλεων, ἐλληνικοῦ τύπου, ποὺ διαπιστώνουμε στὰ χρό-νια τοῦ Φιλίππου δὲν καθιερώθηκε ἀπὸ τὸν βασιλέα αὐτὸν καὶ δὲν εἰσήχθη στὴ Μακε-δονία ἀπὸ ἄλλον λίγο πρὶν. Ἡ μακρὰ παράδοση ἐξηγεῖ «καθυστερήσεις ἢ ἀποκλίσεις κατὰ τόπους, πρόοδος ἢ ὀπισθοδρόμηση, ἄρχοντες ἢ τίτλους ντόπιους, ὅλες αὐτὲς τίς ἰδιο-μορφίες ποὺ προσδίδουν στὸ καθεστῶς τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ τόπου» (σ. 622). Αὐτὰ δὲν δικαιολογοῦν ἐθνικὴ διάκριση μεταξὺ Μακεδόνων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων.

Κλείνομε τὴ σύντομὴ αὐτὴ παρουσίαν ἐνὸς μεθοδικοῦ, ἐξαντλητικοῦ συγγράμμα-τος μὲ τὴν εὐχὴ νὰ μὴν ἀργήσῃ πιά νὰ φανῇ καὶ τὸ Β' μέρος τοῦ δευτέρου τόμου.

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

Hans Peter Laubscher, Der Reliefschmuck des Galeriusbogens in Thessa- loniki, Gebr. Mann Verlag, Berlin 1975, Σχῆμα 40, σελ. I-X καὶ I-182, πίν 71, Beil. 5.

Τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο ἐγκαινίασε νέα σειρὰ ἐκδόσεων, μὲ τὸν ΠΑΕ 1975, καὶ 1976 (τυπώνονται) καὶ τοῦ Ἰδίου, Πολυσήμαντες ἀπελευθερωτικὲς ἐπι-γραφές, στοῦ Ν. Σφενδόνη, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», 1977, σ. 133 κ.έ.